

Németh László:

A magyarságtudomány feladatai

A tudomány az élet terméke. Az élet mesterkedett, alkotott és ünnepet ült, s ráérő idejében szemügyre vette mesterségeit, alkotásait és isteneit. Az összehasonlításból, szemlélődésből az ember törvényeket vont le, s az ellesett törvények hol új mesterségek nyitját adták a kezébe, hol régi istenek sírját ásták meg. Az egyiptomi mértan a halottak szolgálója volt, a keresztény teológiának századok élő hite számára kellett a nyugtalanító görög örökséggel szemben a fölényt biztosítania, Machiavellit a maga államférfiúi és történelmi szándéka tette állambölcscsé és történészé, a természettudományt az új mágia, a technika szövetsége emelte a múlt században a vallás rangjára. Mint hódítóhoz a történetíró, úgy szegődött hozzá az alkotó élethez a magyarázó élet, és mint régi hódító történetén új királyok, úgy okult a magyarázatból újra s újra az alkotás.

Az, amit ma „abszolút tudománynak” nevezünk, tulajdonképp a szolgák felülkerekedése. Álljunk össze mi, akik eredetileg az alkotás megfigyelői és sugallói voltunk, csináljunk új külön szakszervezetet, az igazságok és ismeretek szervezetét, amely függetlennek vallja magát minden alkotó akarattól, s törvényeit és megállapításait az élettől távol szerkeszti a kevély épületbe. Ez az épület lesz a mi fellegrvárunk. Itt jutunk ki a filozófia állandó ege alá. Itt vallhatjuk a napok csetepatéitől független Lényeg papjainak magunkat. Az élet továbbra is mesterkedik, alkot és ünnepet ül, mi azonban olyat emelünk, ami fölötte van ennek a kavargásnak; tanulhatnak tőlünk, s hasznát vehetik annak, amit tanulnak, de épületünk arányait, stílusát, beosztását nem ők szabják meg, hanem az Igazság, amelynek mi csak szolgálói vagyunk.

Alig lehet szebbet elképzelni a szolgáknak ennél a függetlenségi kiáltványánál. Az élet nagy fájdalommal a mulandóság, s nagy igyekezete a mulandóságnak alá nem vetett világban részesedni. A mi rabszolgáink lázadása (mint hajdan a római rabszolgáké: a keresztényeké) ilyen halhatatlan világot emelt a tudományban: piramist a homokbuckák közt. Lehet, hogy van egy csekély életcsalódás a tudománynak ebben a felmagasztalásában. Arisztotelész a peloponnészoszi háborúk után élt, a skolasztika egy lépéssel mögötte jár a középkor igazi alkotó szakaszának, az 1200 körüli évszázadnak, Galilei és Descartes a reneszánsz nagy láza után, mint a kiábrándulás okos angyalai jelennek meg egyetemes mechanikájukkal. De az abszolút tudományban épp az a szép, hogy amikor „újra és újra leesik a sárba az Embernek arca”, ő beveszi magát az esendőségek fölötti templomába, végzi szertartását, s az élettől elfordultan is tanítója tud lenni az embernek. Isten ments, hogy a szellemnek ezt a fenséges azilumát, mint ma sokan hajlandók rá, gúny tárgyává tegyüek. Nem az „abszolút tudomány” temploma ellen beszélek, hanem a megszorult alkotás mellett, amely mióta szolgálóiból papok lettek, maga kénytelen magát tanítani.

Mint ahogy van láthatatlan egyház, van láthatatlan tudomány is. Ebben tökéletes a rend: szellem- és természettudomány mint kétszárnyú épület állnak egymás mellett; a szakokat tiszta folyosók kötik össze, az osztályok csereforgalma tökéletes. A látható egyház, melynek káptalanjai a mi keresztény világunkban az egyetemek lettek, már korántsem olyan eszményi. A látható tudományhoz nemhogy egy pásztor, egy nyáj nem elég, de még a káptalanoknál szokásos kanonkszám is semmiség. A látható tudománynak akkora személyzetre van szüksége, ha a láthatatlan minden osztályát, folyosóját meg akarjuk építeni

benne, hogy maga a szolgálat rengeteg embert emészt fel. Kell lennie asszirológiának, kell lennie agyszövettannak, és kell lennie egyházjognak. Mindennek kell lenni, aminek a helye az abszolút tudomány alaprajzán kijelöltetett.

Nem firtatom azt, megfelelhetnek-e a látható tudomány papjai szolgálatuknak. Nagy népeknek nagy korokban volt tíz-húsz nagy írójuk, tíz-húsz alkotó tudósuk, képzőművészüik. Kis népeknek rossz korokban van ötszáz egyetemi tanáruk, a magántanárokról, asszisztensekről és kurzusadó altisztekről nem beszélve. Mit mond ez a két szám: ne keressük. Nézzük a tájékozódni, alkotni, ünnepelni vágyó élet felől a dolgot. Neki nem volna ekkora tudós személyzetre szüksége. Egy országban az élet mindig csak egy vagy legföljebb néhány nagy dologra készül; ahhoz kellene neki néhány tudós, a régi szolgáltató fajtából, aki felelni tud arra, amit kérdez, hadmozdulataihoz térképet nyom a kezébe, vállalkozása előtt elvégzi az időjósálat. Hol talál ma az élet ilyen tudósokat? Tudnak-e felelni az ő kérdéseire a látható egyház kanonokjai? S elszólíthatja-e őket egyáltalán szent szolgálatuk mellől?

Nos, nagy országokban (ahol ember is több van, meg a látható tudomány sem úgy épült fel, mint bizonyos autók, melyeket külföldön gyártott csavarokból itthon raknak össze) még csak akadnak szakadárak, akiket tudományos munkájuk nem idegenít el a közösség sorsügyeitől. Ezek elmennek életet alkotni, és sokszor még az egyházból sem kell kilépniük. A világiaknak és harmadrendűeknek ebből a szektájából nagy országokban az élet mégiscsak összehozza vállalkozásához a tudós kíséretet. Kis országokban ez, úgy látszik, lehetetlen. Az abszolút tudomány, csakhogy a szertartás el ne akadjon, itt még a taplósabb agyvelőkre is igényt tart, s csudaszámba megy, ha az élet a tudományból valamire használható feleletet kap. A tudósnak nem illik, talán tilos is, felelni rájuk.

Mit kezdjen a görög, akinek Delphi nem felel? Az ember leglényegesebb ügye: a magatartása. Jól vagy rosszul, okosan, ostobán, valahogyan kell viselkednie, s az, hogy hogy viselkedik, hajlamain kívül tapasztalataitól függ. Meg kell értenie magát és környezetét, s éreznie kell, ami a kettőt összefűzi, a sort. Ha a jódsá nem világosítja fel őt sorsa felől, maga kénytelen önmaga jósdája lenni. Ösztöneibe néz, és körül a világba, s kitagadottan az abszolút tudomány szentélyéből egy új, gyakorlati magatartástudományt csinál magának innen-onnan összeharácsolt ismeretekből, üdvössége használatára.

A szakemberek bizonyára bosszankodva pillantanak erre az újfajta tudósra, aki mint egy eltévedt lélek, hol ebbe, hol abba az osztályba lép, itt egy sterilizátor fedelét emeli fel, ott egy kísérleti egeret piszkál meg. Mit akar itt ez az alak? Mit nyitogat ránk? Mért nem mutatja meg neki egy altiszt a kijáratot? Így méltatlankodik a látható tudomány embere, s ki nem tartja természetesnek az ő méltatlankodását? A lábatlankodó viszont tovább megy, tovább firtat, tovább lábatlankodik, követve nyugtalanságát. Ha ráförmednek, erre hivatkozik. Ti az igazságot szolgáljátok, mondja, én csak magamat, a lelkem üdvösségét. A ti tudománytok égboltja: a szemlélődő bölcelet, az enyémmek a gyökere a sarkalló vallásos érzés.

Egy pillanatra sem állítja ő, hogy az ilyenfajta „teológiai” tudomány fölülmúlja vagy fölöslegessé teszi a bölceletit. Nem: éppen csak a jogosultsága van meg mellette. Öntudatunk előtt a tett van, körülötte a szemlélet, alatta a múlt (a szó bergsoni értelmében). A tiszta tudomány vagy a világ felé néz, vagy a lélek múltja felé, a magatartástudomány oda, ahol a tudatba özőnlő világ a szervezetünkéből, lelkünkéből feltörő múlttal összecsap. Az abszolút tudományban külön van: kinn és benn; külön természet és külön ember; külön természet- és külön szellemtudomány – a magatartástudományban, vagy ha úgy tetszik, sorstudományban a kettő összeforrt: a „benn” sosincs egy darab hozzátapadt „kinn” nélkül, az ismeretet itt a gesztus szívja maga felé, melyben lélek és helyzete egy.

Természetes, hogy az ilyen sors- vagy magatartástudománynak a beosztása is egészen más, mint az abszolút tudományé. Ember vagyok, tehát kiálltam a csillagok alá. Egy darab természet nézi bennem a nagy természetet; olyan vagyok, mint a labda benyomott köldöke vagy a paprika torzsája, mely belülről fordul héja felé. Mi a viszonya a kétféle természetnek egymáshoz? Ami bennem törekszik, hogy függ össze azzal, ami kinn kering? Életem csavarvonalait hogy illeszem a közös sors csavarvonalába? Ezekre a kérdésekre felelhetne tudományunk legkülső köre, az általános sorstudomány, azt is mondhatnám: teológia.

De nemcsak ember vagyok én, hanem európai is. Beleszülettem egy kultúrába, s éppolyan kevésbé vonhatom ki magam belőle, mint sejtjeim, ha élni akarnak, vérem hatalma alól. A természet benn és kinn: megszűkült. Bennem: az európai múlt által meghatározott emberség; kívül a föld felülete; élő és elpusztult kultúrák, melyek közt egyik az enyém. Hogy merült fel ez a kultúra a többiből? Mi a külön növés titka? Mit végzett eddig? Mi a hivatása a földön? Íme a második bugyor: az európai sorstudomány kérdései.

Még szűkebb kör: közép-európai vagyok. Azon a földön élek, mely a tizedik században került Európa folyton mozgó határain belül; a németiség volt „Kulturdüngere”, s még ma is a német terjeszkedés útjába esik, középkor végi történelmét közös uralkodóházak és közös francia majd olasz műveltség tette egyöntetűvé, a Habsburg-túlsúly a török, orosz és porosz terjeszkedés államait később tönkrementre, a tizenharmadik században már a nemzetiségi érzés is kialakítva volt rajta, a tizenkilencedik század új lelket öntött népeibe, s a világháború mint a „kisépek övét” hagyta itt, a német, orosz, olasz óriások közt rendezetlenül. Uralkodó osztályai ma farkasszemet néznek, de jobbságát a népi kultúra közlekedő csatornáin egyesítik egy közös nedvkeringésbe, nyelvüket, népszokásaikat, népművészetüket éppolyan kevésbé lehet megérteni egymás nélkül, mint történelmüket és mai helyzetüket. Mi ennek az összegubancolódtól népcsomónak a viszonya Európa többi népeihez; van-e közös érdekük, közös hivatásuk, s ha igen, mi: ez a közép-európai sorstudomány tárgya.

A legbelső kör a magyarság. Körülötte Európa és a kisnépek öve; benne a magyar hagyomány, alatta a magyar tájak. Mi ennek a történelmi és földrajzi, helyesebben történelmi-földrajzi helynek a géniusza? Milyen a nép, amely e helyen áll. Hogy forgott a többi nép közt, mi a megkülönböztető természeti jegye, mi a magyar lényeg, a magyar hivatás, s milyen magatartást követel azoktól, akik hordozzák?

Ha az általános sorstudomány a legkülső kör, a magyar sorstudomány, vagy mint folyóiratunk címlapja mondja: a magyarságtudomány a legbelső. El lehetne képzelni ugyan külön tájtudományokat, melyek a tiszántúli, a székely, a kecskeméti ember külön sorsát kerítik be. Kiindulópontunkra gondolva azonban ez nemcsak fölösleges, de nevetséges is volna. Egy magyar magatartástudomány szükségét valamilyen formában minden magyar érzi; egy kecskeméti magatartástudomány: nagyzó, helyi fontoskodás. A magyarságtudomány foglalkozhat a magyarság színképelemzésével (tájak külön színe, éppúgy, mint a társadalmi csoportoké, felekezeteké, erre tartozik); de határain belül újabb kör nem vonható. Ezen belül az egyén lírája következik.

*

Aki az ismeretszerzés céljává önmagát s nem az ismeretet teszi, a dilettáns álláspontjára helyezkedett. A tudós feláldozza magát az ismeretért, a dilettáns kiaknázza a maga hasznára. A tudós szolgálni akar, a dilettáns kibontakozni. A tudós tudománya nem rendezhető egocentrikus körökbe, a dilettánsé igen. Aki sorstudományokkal akar foglalkozni, vállalnia kell ezt a dilettantizmust. Én amikor a Tanú-t, ezt a „sors- és magatartás” folyóiratot megindítottam, a kontár rossz lelkiismeretével ugyan, de tudatosan vállaltam. Akkor mentegetőztem érte. Ma tudom, hogy ezen a téren a legkülönb szaktudós is csak mint kontár kezdheti.

Más a tiszta tudomány egysége, s más egy sorsegység. Annak egyszerű az anyaga, ezé ezerféle. Mint ahogy a növény sem tud mit kezdeni kész sókockákkal, a sorstudománynak is százfelé kell nyúlkalni, levegőbe, földbe, szénért, vízért, foszfátért, nitrogénért, ha fejlődni akar. A hungarológiának természetében van egy bizonyos dilettantizmus; hiába szakember valaki az embertanban, ha ahhoz, hogy hungarológus lehessen, még irodalomtörténésznek, tájfeldrajzosnak, történésznek, nyelvésznek, a környező népek ismerőjének, vallásbölcseletének stb. is kell lennie. A sorstudományra az igazi képesítés a sorstól szorongatott emberség. Ennek kell kinyúlania az ismeret felé, s szomszédoságát szerint átrendezni. Ami nem azt jelenti, hogy a sorstudomány vagy mondjuk a hungarológia, afféle tudóskodó művészet. Nem művészet, legföljebb annyiban, hogy a művészek közt gyakoribb az az emberség, amely megteremtheti, mint a szaktudósok közt. Gyakoribb? Ha az új tudósnemzedékre nézek, ezt sem merem állítani.

Sokan arra büszkék, hogy olyasmit csinálnak, amit senki sem csinál. Én többre becsülöm, ha olyasmit csinálhatok, amit húszan is készülnek csinálni. Novemberben virágozni, mint a krizantém: szomorú különtség; a mandula sorsát, amely csupasz fák közt virágzik ki, de csak egy lélegzettel előbb, mint tavaszra készülő testvérei: jobban irigylem. A magyar sorskérdésekkel foglalkozóknak legnagyobb örömük az lehet, hogy innen is, onnan is olyan távolságokban, melyeket hatás, gondolatkölcsonzés nem köthetett össze, azonos törekvéseket látnak kipattanni. Nem azt jelenti ez, hogy nemcsak én, te és ő vagyunk, hanem van egy közös tavasz is, amely a virágzást ránkparancsolta. A „magyarságtudományt”, ahogy annak a programját a Tanú beköszöntője eladogta, én is egy ember házárkísérletének tekintetem. Évekkel később tudtam meg, hogy hasonló terv – Gragger Róbert és Bartucz hungarológija – a tudósvilágban is fölmerült. De nemcsak a terv volt meg; Prohászka Lajos Vándor és bujdosó-ja a tanulmányforma szerénysége mögött a „magyar lényeg” megközelítésére tulajdonképp az első kísérlet. Abban a Kerényi Károllyal folytatott levélváltásban, melyet a Válasz idei első számában tettünk közzé, az ókortudománynak egy olyan képviselője vallotta a tudományt egzisztenciális ügynek, akinek egész működése fényes példa, hogy kutatás és lélekalakítás, a legkomolyabb tudomány és a legforróbb líra mint válhatnak egygyé a vallásos ihletű tudósban. S nemcsak mi magyarok érezzük egy magyar sorstudomány szükségét. Nemrég olvastam el Frobenius Schicksalskunde-ját. Ő kultúrák szerves növéstét figyelve, a német „paideuma” tudatossá tételével igyekszik a német magatartást befolyásolni. Az „abszolút tudomány” hideg szolgálatából itt is, ott is kivágják magukat a „sorstól megragadt” lelkek, akik nem ismernek külön emberi ügyet és külön tudományos szolgálatot, csak egyetlen emberformáló szenvedélyt.

Minden szellemi, politikai, gazdasági fordulat első feltétele, hogy legyenek, akik végrehajtják. Amerika mindig ott volt a nyugati vizeken túl; a kalandorvérű konkvisztádor nép hiányzott, amely elinduljon felé. Amíg a tizenkilencedik század abszolút tudománya föltétlen fegyellemmel tartotta kordában tudósait, és szent tisztelettel töltött el mindenkit, aki építményének a közelébe jutott, elképzelhetetlen volt, hogy az olyanféle eretnekségre, mint a mi magatartástudományunk, akár a papok, akár a laikusok közt vállalkozó akadjon. Ma nincs így többé. Vérükben sokszor azok is eretnekek, akik a tudomány jezsuitáinak adják ki magukat. Ezzel az eretnek vérrel már lehet valamit kezdeni. Most már csak arra vigyázzunk, hogy a sorstudomány valóban tudomány legyen, s ne lotyogás a tudományról. Veszély, amely minden magzat körül ott leng, amelyet az esszé bölcsője ringatott!

*

Az Egyetemi Nyomda, miután kiadta Hóman–Szekfű magyar történetét, kiadja négy kötetben a néprajzot, s most várjuk magyar embertanát. A hungarológia szó épp e sorozatok megjelenése, írása, tervezése idején virágzott ki a literátornép közt. Alighanem ez az oka, hogy a Nyomda hirdetéseiben is feltűnt az új szó, ezzel foglalta közös keretbe a magyarsággal foglalkozó kiadványait. A szép vállalkozásnak elnézzük ezt a nem egészen jogos cégért, melyet bizonyára a legjobb hizeműn tűztek ki rá; azt azonban nem tilthatja meg a vállalat, hogy amikor a magyarságtudomány tárgykörét megvonjuk, ne az ő tévedéséből induljunk ki.

Ha a magyarságtudomány semmi más nem volna, mint magyar irodalomtörténet, művészettörténet, nyelvészet, embertan, néprajz, szóval a magyarsággal foglalkozó tudományágak egymás mellett, akkor a hungarológia megalkotása nem is tudósok, hanem szabászok dolga volna: ollóval kellene kinyírni és tűvel összefércelni. A Magyar Enciklopédia (a magyarsággal foglalkozó szaktudományoknak az a könyvtára, melyet az Egyetemi Nyomda ad ki) feltétele és fontos segédeszköze a hungarológiának, de még nem a hungarológia. Azzá csak akkor lesz, ha e szakok anyagának egy újfajta sorstudományi érdeklődéssel megyek neki, amely mint egy status nascendi állapotban levő elem új vegyülete, új tudományba rántja a vonzása irányába eső anyagot.

A magyarságtudományt rengeteg olyan kérdés nem érdekli, amely a Magyar Enciklopédia tudósainak életbevágó. Egy irodalomtörténet az írók életrajza, művek méltatása s a róluk szóló irodalom ismeretése nélkül hiányos. A magyarságtudomány könyvében ezeknek semmi helyük. Itt nem az a fontos,

hogy Csokonai mikor mit csinált, hanem hogy hol a helye a magyar kultúra szivárványában. Nem műveinek a tartalma érdekel, hanem hogy milyen jelentőségű magyar vívmányok ezek a művek. Annál, hogy milyen angol, francia, olasz költők hatottak rá, jobban izgat, hogy mivé változott át ez a hatás, mikor a magyar membránán át az ő lelkébe ért. A nyelvész nem engedheti el egyetlen magyar szó részletes történetét sem; a magyar nyelvnek mint kifejező rendszernek minden kis sajátosságát kutatni tartozik, a magyarságtudós viszont ezt a rendszert csak mint a magyar szellem jellegére, igényeire, bőségére, hiányaira, erőfeszítéseire jellemző adottságot és alkotást vizsgálja; a szókincsünket megválasztó és árnyaló szellemi, természeti sajátosságok fontosabbak, mint az egyes szavak felbukkanása s története.

A magyarságtudós máshonnan nézi a magyarságra vonatkozó anyagot, mint a Magyar Gyűjtőmű embere. Félredobja, ami annak nélkülözhetetlen, s olyan új problémákat vet fel, amelyekre annak felelete nem lehet. A tudomány szempont kérdése, s természetes, hogy egy új szempont az anyagnak is mindig egészen új jellegét idézi fel. Szerb Antallal volt egy kis vitám, amikor irodalomtörténete megjelent. Ő, mint Dévénynél álló ember, nagy elégtétellel állapította meg, hogy Magyarországra minden jó a dévényi kapun jött be. Sok olyasmi is, amit mi helyi istenek ajándékának tekintettünk. Igen, ezt ki lehet mutatni, feleltem én. De az, hogy onnan jöttek, nem bizonyítja, hogy ami lényeges bennük, nem itthon keletkezett. A Nagy Károly vagy Ottó korabeli megújulás germán művészei az ókor műemlékeit utánozták, de ez nem volt akadály annak, hogy az ő új barbár-keresztény természetüket fejezzék ki. Az, hogy a magyar kultúra: gyarmati-e vagy autochton szellem-e, nem irodalomtörténeti, hanem hungarológiai kérdés, s amíg nincs olyan tudományos módszer, amely a Pusztaszer mellett felhozható érveket is észrevenné, nem dönthető el Dévény javára sem. Ugyanígy válaszolhatnék annak, aki szótárunk kölcsönzései miatt nyelvünket szedett-vedett nyelvnek nevezné, vagy a magyar medence tengelyében évszázadok óta folyó vér-kémia ürügyén mint mesztic népet emlegetné a magyart. A magyarságtudomány tulajdonképp ott kezdődik, ahol az egyes szakok szólásjoga elszigeteltségük miatt véget ér. Ezen az elszigeteltségen úgy segíteni, hogy az egyes szakokat mint egy algebrai összeg tagjait rakjuk egymás mögé, nem ér semmit. A közös tényezőt kell belőlük kiemelni, s épp ez a közös tényező a magyarságtudomány. A tizenkilencedik század orvostudománya, Virchow nyomán, minden szervet mint külön egységet írt le, boncolt és gyógyított. Csakhogy szív, máj, vese, tüdő együtt még nem a szervezet. A szervezetet szervezetté az teszi, ami a májat, szívet és tüdőt összefűzi: a nedv. Ha a Magyar Gyűjtőmű a cellularpatológia, a magyarságtudomány a régiek humoralpatológiájának vagy a maiak alkattanának felel meg.

Az „alkat” szó különben egy új sajátosságára figyelmeztet a magyarságtudomány. Egy ország földrajza, történelme, irodalomtörténete önmagában is van. Elönthetné Európát a vízár, s egy jövő ezredév néger tudósai esetleg csak a Magyar Medence földrajzát fognák ki belőle. Egy nép egyénisége, egy kultúra lényege viszont önmagában nincs. Az alkat szín, s a szín csak más színek közt létezik. Olyan világban, ahol minden zöld, tulajdonképp zöld szín sincsen. A magyarságtudomány összehasonlító tudomány. Újabb sajátosság, mely az Egyetemi Nyomda hungarológiájától megkülönbözteti.

A nemzetfelfedezés romantikus korának rég leleplezett gyengéje, hogy német, magyar, cseh szépségnek tette meg, amit más nép arcán éppúgy felfedezhetett volna, s közben nem vette észre a csak magyar vonásokat. Ez nem is lehet másképp, amíg csak azt akarjuk tudni, hogy milyen a magyar, s más népekről csak durva, összegező képünk van: a tót szelíden süvegel, a román vad és tisztátalan, a német tiszta és szorgalmas. A nemzeti sorstudományoknak színekre vagy legalább egy alapszínre van szükségük, hogy viszonyítani tudjanak. Helyesen látta ezt Prohászka Lajos, amikor hungarológiai tanulmányában a magyar Bujdosó mellé társul a német Vándort adta. Hogy is lehet a Bujdosó sorsát megérteni, ha nem látjuk, mennyire másképp lépnek útjukon a Vándorok. Kerényi Károly a Levélváltás-ban a görögöt ajánlotta standardszínül. Jogosan: hiszen a nagy görög kultúra egyik leánykultúrájában élünk, s az alma sorsának nem jó mértéke-e: hogy mennyire esett a fájától. Viszont a döntő különbségek mégis inkább az egy sorsközösségben élő népek közt tűnnek ki (szülők kedves szórakozása, hogy gyermekeiket összehasonlígtatják), s a mi sorstestvéreink a Duna-medence népei. Azok után, amit ma hungarológia és közép-európai, illetőleg európai sorstudomány viszonyáról mondtunk, világos, hogy abszolút alap-

szín nincs. Aki a magyarsághoz Európa és Közép-Európa felől ér el, a maga görögségében és a maga közép-európaiságában találja meg a magyarság eszményeit s mértékét.

Végül még egy nagy különbség Magyar Enciklopédia és magyarságtudomány közt! Egy élő kultúra lényegét nem határozhatod meg anélkül, hogy ne alkosd. Egy tudatosított képesség, megértett sors egész más valami, mint egy rejtett és meg nem értett. Egy igazi önvizsgálatból senki sem merülhet fel úgy, ahogy lemerült belé. S mi más a mi magyarságtudományunk, mint magunkbaszállás – önmagunk tudományos felfedezése, s ami ezzel egy: feleszméltetése.

*

Minden élet legcsodálatosabb ideje a foganás: a világból új szubsztancia pattan ki, amely új vállalkozásba csóditja a természet egy darabját (atomokat az ember, embereket a kultúra), s bár a körébe vont anyag kopik, változik újul, ő minden kívüle levővel szemben megőriz valamit abból a fejlődéstervből, amely az új foganás külön kiváltsága. Az életrajzírók, amikor hősiük szüleit, nagyszüleit, oldalági rokonait végig-elemzik, s apró gyermekkori történetekből a kész nagy ember természetét olvassák ki, tulajdonképp ezt a hozzáférhetetlen foganástitkot kerülgetik. Ugyanezt kell kerülgetnie egy-egy kultúra tudósának is. Annál inkább, mert a kultúrák foganása mégsem olyan rejtett, mint az egyéneké.

Hogy támadt a Magyar Medencében az az új asszimilációs központ, amely jellegét a súroló és beáramló idegenségben még ma is érvényesíti, s magyar természetét a körülötte levő természetre ráparancsolja? A tizedik és tizenegyedik században Európa több ilyen nemzetteremtő góc felbukkanását látta. Nagy Károly szétszakadt birodalmában ekkor kezd kristályosodni az Ile de France-on és az Ottók udvara körül Francia- és Németország. Spanyolországban a leoni góc jelenik meg, Kelet szláv és turáni hordái helyén (melyeknek Szvatopluk királysága még lazább kerete volt, mint a Nagy Károly birodalma a germán világnak), ekkor tűnik fel a három nagy keleti állam: Csehország, Lengyelország és Magyarország. Mi tette képessé a vad magyart, a Szarmata-puszták vikingjét, hogy amikor az Európai Keresztény Államban önálló nemzetsorsok kezdik csomósítani hűbériség ősködét, számához viszonyítva óriás területet rántson befolyása alá, fönntartva magát mint gyengébb népek védője s mestere, ahol az avar birodalom elolvadt? Bizonyára kedvező volt az égalj, amit a másik két keleti nemzet születése is bizonyít, de szerencsés volt nép és föld találkozása is; pusztítók pusztát találtak itt, s ennyi időn át mégsem pusztították el egymást. Európa más vidékei felszívták a magyarhoz hasonló hódítót, Normandia és Szicília normannjai elvesztették nyelvüket, a bulgárok elszlávosodtak. Miért nem szívódott fel a magyar, holott nyelve, műveltsége annyi idegen, főleg szláv elemet szívott fel? A három királyság közül miért az övé volt évszázadokon át a legeggyöntetűbb s legszilárdabb? Embertani sajátságokhoz kötött ez a szervező és önfenntartó fölény, vagy maga az új kultúra, állam, szokások, nyelv védte magát, asszimilált és háritott, miután egyszer megfogant?

A foganás titka, amint látjuk, egy új kérdéshez vezet: mi hát a magyarság? Mi az a magyar életet átjáró lényeg, amelyhez itt századok során alkalmazkodni kellett és lehetett? Mindenki érzi, hogy új tudományunknak ebben a kérdésben dobog a szíve. Milieu intérieurnek nevezik a belgyógyászok a szervezet belső közegét. Ez a milieu intérieur, az ember élettani egyénisége, szorosan összefüggő, egy-jellegű, kifelé egyöntetűen viselkedő életem. Sajátságaihoz, egyensúlyingadozásaihoz hozzáférni az orvos legszebb feladata. Nos, a kultúráknak is van ilyen belső terük és e teret a külvilágtól elválasztó határhártyájuk. Megfigyelni: milyen a magyar belső tér, mit hogy engednek át és tartanak vissza a határhártyák: a magyarságtudomány legszebb és legsajátosabb feladata.

Minden kultúra külön hangulat, állapot, mely színét, iramát minden életmegnyilvánulásba belekeveri. Ennek az állapotnak legmélyebb megnyilatkozása a vallásos érzés. Csakhogy az európai népek vallásos érzéséhez nem olyan könnyű hozzáférni. Az európai népek kultúrája olyan, mint a telepes állatok együtt-élései, egy-egy nemzeti kultúra nem független egyéniség, s ami társaihoz köti, az épp az egyház által közös irányba nevelt vallásos érzés. Az egyes népek kereszténységében a vallásos érzés nemzeti árnyalatai kétségkívül felismerhetők (katolicizmus és protestantizmus hasadását a vallásos érzésnek az a népen-

ként elütő jellege hozta létre, mely Párizs és Oxford ellentétében már a XIII. században megnyilvánult), de ez rendkívül kényes és nehéz feladat. Aránylag egyszerűbb e milieu intérieur anyagcseretermékeihez hozzáférni. Egy költészet ritmushajlama, a táncában kiütő indulat jellege, a nép kedélyét kielégítő zene, a nyelvtanban megmerevedett előítélet, a szavak megválogatásában, hangulati színezésében elárulkozó érzékiség érzékelhető, anyagi jelekkel utalnak e „belső tér” vegytanára.

A „határhártyák”-ról a kölcsönzések mondanak el a legtöbbet. A kultúrjavak Európában nemzetköziesek, de a kultúrák nemzetiek. A nemzetek igen nagy részben egymásból élnek, de amit átvesznek, a maguk milieu intérieurjéhez alakítják. Ha a tejet a vérembe fecskendezik, lázat kapok tőle; ha megiszom, egészségemre válik. Miért? Mert az injekciós tűvel közvetlen nyomtam bele a vér belső terébe, míg a gyomron át elbontva ömlik határhártyáink elé. A krajcáról nem kell nyelvésznek lenni, a gyerek is tudja, hogy németből jött, s a krajcár mégsem ugyanaz a szó, mint a Kreuzer, éppoly kevésbé, mint ahogy az én fehérjém sem lehet, annak ellenére, hogy tejet iszom, a tehén fehérjéje. Egy új szájtartás ment elé, a szóforgatás zárt rendszere, melyet biológiai sajátságok alakítottak, s kulturális erők tartottak fenn. A Kreuzerből ebben az öblösen nekimenő szájjában épp olyan jó magyar szó lett, mint a szláv szóból vagy a látszólag változatlanul maradt, s mégis mennyire megváltozott pecsenéből. Ugyanezt mutatja a folklór. A mesemotívum világ java, de a mese: az egyes népeké. Kőműves Kelemenné megvan románban, bolgárban, de a magyar Kőműves Kelemenné magyarsága ettől vitássá nem válik.

Mint már a Szerb Antal-féle vitánál is említettem, sehol sem tűnik ki úgy a magyarságtudomány és magyarsággal foglalkozó szaktudományok közt a különbség, mint itt. Azokat az érdeklő: honnan jött, minket: mit adtunk hozzá. Semmi sem jellemzőbb egy népre, mint határhártyáinak áteresztőképessége. Ridegen szűr, vagy átereszt az emésztetlent is; könnyen enged át, de hatalmasan nyomja az átengedettre jellemét, ellenálló az idegennel szemben, de ha egyszer bejött, nem nyúl hozzá? Az összehasonlításra alig képzelhető el jobb alkalom, mintha a határhártyák viselkedését figyeljük. Költők szokták ugyanazt a tárgyat feldolgozni költői versenyben. De minden nép maga is más természetű, más módszerű költő, s aki a közös kultúrjóság alakítását az átvételnél megfigyeli: éppoly jól belát természetükbe és módszerükbe, mint a költői versenyek bírálója.

Igaz természetesen, hogy egy-egy nép nem annyira egyöntetű, mint egy ember belső tere, s a magyar határhártyák törvénye is más-más az Őrségben vagy Csíkbén, a huszadik században és a tizenhetedikben. Amit Tibet nem enged be, beengedi Honkong, s amit Vas visszatartott volna mint idegent, Budapestről mint magyarrá lett kultúrjóságot kapja meg. Még feltűnőbb ez a nagy művészetben, ahol a kölcsönzések egyéniek. Ott egy-egy nagy írónak szinte hozzátartozik a nagyságához, hogy olyan világjavak számára tud kapu lenni, amelyekkel szemben a hazai kultúra addig konokul elzárkózott. Az a németes fennkölt érzelmesség, amelyet Kölcsey magyarrá tudott tenni, nemcsak a kunsági parasztról, de Petőfiről is lefolyt volna; a semmiségek latin költészete csak Kosztolányival tűnik fel a magyar színképben. Kétségtelen, hogy magyarok. Még ezekben az átvételekben is érezzük a közös magyar határhártyát, mely a legmerészebb egyéniségre is ráparancsolja a maga asszimilációs törvényeit, de az előbb még egységesnek érzett belső tér ezekben a nagy egyéni és korvállalkozásokban kétségtelenül foszlóbbá, színváltóbbá válik, történelmi fluktuációt kap, s mint egy-egy gáz egységes színe, a prizma mögött több Fraunhofer-vonalra, külön élményekre, vívmányokra, színekre esik szét.

Élmények, vívmányok, színek: talán épp ezt írhatjuk címmül a magyarságtudomány harmadik fejezete fölé. A magyarságtudománynak ez a történelmi része, anélkül hogy valóban történelem volna. Lényeg és idő: bizonyos bölcsesetekben szembenálló dolgok. A valóságban azonban nincs lényeg idő nélkül: a valóság megvalósulás is. Megvalósulás nemcsak azért, mert időre van szüksége a kibomláshoz! A kultúrák keletkezése nem egyszerű kibomlás, növéstünemény. A kultúrák úgy nőnek, hogy mindazt, amit az idő (ártót vagy kedvezőt) szembehoz velük, sorsukba igyekeznek foglalni, mint egy próféta vagy költő, aki a rája támadó véletlenekből is sorsot csinál. Egy erős lényegben mindig többféle idő, több rokon megvalósulás lappang, s akármilyen külső események szorongatják, ő a véletlenből is megvalósulást csinál. A törököt, Habsburgot mint külső véletlent sodorta a magyarság köré az idő, de a magyarság bele

tudta őket foglalni sorsába, egy lényeg megvalósulásának lettek állomásai, élményekből vívmányok, s mint vívmányok, a magyar lényeg szivárványában színek. Bethlen Gábor arany-fekete színét a török élmény, az erdélyi kultúra vívmánya hozta ki belőlünk. S ki mondhatná, hogy ez a szín nem a magyar lényeghez tartozó? Csokonai olvasó poéta volt, az ő olvasmányaiiban lett magyar élmény Pope, Metastasio, Kleist. De mert nem szolgálfejjel, hanem szuverénül, Csokonaiként olvasott, az élményre vívmány lett a válasz, s a Csokonai-szín az Adyé mellett kultúránk alapszíne: a mélyforrás fölött rózsafabozót. Minden nagy szellem, nagy műalkotás, egy-egy magyar emberkör vagy magyar alkotásként fölmerülő, külön szokásjog alatt élő táj a hungarológiára tartozik, nem mint ember, mű, réteg, vidék, hanem mint magyar megvalósulás.

Egy erős lényegben többféle megvalósulás lappang, mondtuk. A múltra nézve ezt a többféleséget a magyar lényeg elvesztette; a múlt mindig egyöntetű; – ott azonban, ahol a múlt jelenné tölcseresedik, mint lehetőség megint szétválnak, külön jelentkeznek, külön tülekednek. Megérteni őket, választani közülük: egy sorstudománynak, amely egyszersmind magatartástudomány is, legizgatóbb feladata. A jelen leírása (a magyar szellem állapota, magyar társadalmi osztályok, gazdaság, magyar vidékek): a magyarságtudomány negyedik nagy fejezetének ezt tekintem. Ötödik: az előző négyből kirajzolódott, legnagyobb és még lehető lehetőség prófécijája: követelés magunkkal és követelés az idővel szemben. A magyarságtól idegen erők (idegenek és részben fogyatkozásaiból eredők) a háború óta új helyzetet teremtettek körülötte; egy „véletlen” földrengés széttepte országát, s új népeket ültetett örökébe; egy „világ”-válság megnyomorította, s „rejtélyessé” tette előtte a népeket és az esztendőket. Mit tett eddig, hogy ezt a sok „véletlent”, „újdonságot”, „világerőt”, „rejtélyt” lényegével, hagyományával összekapcsolja, az élményre vívmánnyal feleljen: erre válaszol ez a rész; az utolsó a következtetést vonja le. Genézis, törvények (azaz a nemzetet teremtő sajtóságok könyve), királyok története, krónikák, harc a jelenvaló állapotokkal, látomás, jóslat ebből állt a zsidók sors- és magatartástudománya: a Biblia, s ebből kell állnia minden sorstudománynak, akár Krisztus előtt írják egy ezerrel, akár utána kettővel.

*

Magyarságtudomány! Megint valami, ami az európai egységet bontja – mondja a páneurópai. Megint valami fehérlóáldozó-wotanos, protestáns – mondja a katolikus. Megint valami ellenforradalmi nemzeti-eskedő – mondja a marxista. Mit feleljen nekik a hungarológus. A magyarságtudomány nem a „nemzeti öncélúság” tudománya. Nem is öncélú tudomány. Legbelső köre az általános sorstudománynak, mint ahogy emberi, európai és közép-európai sors a magyart, úgy mélyíti és érteti benne egymást: az emberség négy foka. Magyar kultúráról beszélünk ebben a tanulmányban. De az európai népek kultúrája nem olyan, mint az egyiptomi, az inka, a szumír. Nem dal egy hangszeren, hanem egy hangszer dala egy hangversenyben. Az európai művelődés: az első igazi polifon kultúra. Ez a szépsége, ereje, nagysága, s a magyarságtudomány valóban esztelenség lenne, ha mást akarna, mint ebben a polifóniában a sorstól neki szánt hangjegyfűzetet rakni népünk elé.

(Magyarságtudomány 1935/1. és Kiadatlan tanulmányok. Magvető, Bp. 1968. 382–396. p.)